

BADIIY ADABIYOTLAR VOSITASIDA BOLALAR BOG‘LANGAN NUTQNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

*Abidova Nilufar Zakirovna – pedagogika fanlari doktori (DSc),
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti
nilufar1976@list.ru. +998 99 823 11 90
Karimova Zuxraxon
Toshkent Kimyo Xalqaro Universitetining magistri*

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy adabiyotlar vositasida bog‘langan nutqni rivojlantirish texnologiyalari o‘rganilgan. Shu bilan birgalikda, maqolada hikoya, ertak, asarlar yordamida bolalarning nutqini rivojlantirish mazmuni tahlil qilingan. Badiiy adabiyotlar, ayniqsa ertaklar, hikoyalar va she‘rlar, bolalarning nutq rivoji, til malakalari va muloqot qobiliyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Maqolada badiiy asarlarni o‘qish, tinglash va ijro etish orqali bolalar bog‘langan nutqini rivojlantirish usullari va texnologiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, bolalarning tasavvurini rivojlantirish, lug‘at boyligini oshirish, emotsional va intellektual salohiyatini kuchaytirishdagi adabiyotlarning roli yoritiladi.

Kalit so‘zlar: adabiyot, nutq, bolalar, jonkuyarlik, ertak, hikoya, obraz, yil fasllari, asar, rassomlar, ona shahri, tasavvur, ko‘rgazma, qobiliyat.

Аннотация: В статье рассматриваются технологии развития связной речи посредством художественной литературы. В то же время в статье анализируется содержание развития речи детей с использованием рассказов, сказок, произведений. Художественная литература, особенно сказки, рассказы и стихи, важна для формирования речевого развития детей, языковых навыков и коммуникативных способностей. В статье анализируются методы и технологии развития связной речи детей посредством чтения, слушания и исполнения художественных произведений. В нем также подчеркивается роль литературы в развитии детского воображения, расширении словарного запаса и укреплении эмоционального и интеллектуального потенциала.

Ключевые слова: литература, речь, дети, забор, сказка, рассказ, образ, времена года, произведение, художники, родной город, воображение, выставка, талант.

Annotation: This article studies the technologies for developing connected speech through fiction. At the same time, the article analyzes the content of developing children's speech using stories, fairy tales, and works. Fiction, especially fairy tales, stories, and poems, is of great

importance in the development of children's speech, language skills, and communication skills. The article analyzes the methods and technologies for developing children's connected speech through reading, listening, and performing works of fiction. It also highlights the role of literature in developing children's imagination, increasing their vocabulary, and strengthening their emotional and intellectual potential.

Key words: literature, speech, children, fervor, fairy tale, story, image, seasons, work, artists, hometown, Imagination, exhibition, ability.

KIRISH. Mamlakatimizning zamonaviy va jozibador qiyofasini yaratish, Yangi O‘zbekistonni barpo etish vatandoshlarimizning asosiy maqsad-muddaosiga aylandi. Bu borada bir fikrni alohida ta’kidlash joizki, keyingi yillarda hayotimizning barcha sohalarida keng qamrovli islohotlar va tub o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda hamda ushbu islohotlar bevosita ta’lim, xususan, maktabgacha ta’lim tizimida ham muhim ijobiy yangilanishlarni yuzaga keltirmoqda. Badiiy adabiyotlar vositasida bolalar bog‘langan nutqni rivojlantirish texnologiyasi – bu bolalarning nutq qobiliyatini, ayniqsa bog‘langan nutqni shakllantirish va rivojlantirishda badiiy adabiyotlarni (ertaklar, hikoyalar, she‘rlar) qo‘llashga asoslangan pedagogik yondashuvdir. Badiiy adabiyotlar bolalar nutqining rivojlanishida muhim o‘rin tutadi, chunki ular bolalarga fikrlarini aniq va ravon ifodalash, tilni to‘g‘ri va samarali ishlatish ko‘nikmalarini o‘rgatadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Bugungi kunda bolalar nutqini rivojlantirish maqsadida mazkur faoliyatga tegishli meyoriy-huquqiy hujjatlar mavjud bulardan: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947 - sonli "O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi, 2017-yil 30-sentyabrdagi PF-5198-sonli "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonlari, Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 19-iyuldagi 528-sonli "Maktabgacha ta'lim muassasalarining faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2017-yil 9-sentyabrdagi PQ-3261-sonli "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori ham so'zimizning yaqqol isboti. Bolalarning biron-bir narsa, hodisa haqidagi bilimlari qanchalik yuqori va xilma-xil bo'lsa, ularning fikrlash doiralari shuncha darajada keng bo'ladi. Maktab yoshidagi bolalar o'rtasida taxlilar o'tkazilganda 56 natijalarni sifati jixatidan taxlilda shuni ko'rstadiki , eng ko'p fikr bildirishlar hajmi sevimli ertaklarni aytib berish hissasiga, eng kami esa, o'z shaxsiy tajribasidan kelib chiqib, hikoya qilish hissasiga to'g'ri keldi.

Bolalarda nutqni to'g'ri rivojlanishi uchun hikoya turli mazmundagi bilimlar obrazli tarzda taqdim etiladi bolalar uchun hikoyalar kundalik voqealar, yil fasllari, yozuvchilar, rassomlar, ona shahri haqida bo'lishi mumkun. Hikoya qilish uchun material sifatida badiiy asarlardan foydalanish mumkun. Ayniqsa, bolalar uchun tarbiyachining shaxsiy tajribasi bilan bog'liq hikoyalar qiziqarlidir: "mening bog'cham", "mening oilam", "mening sevimli o'yinchog'im" va boshqalar. Hikoyani tushunish qobiliyati, ya'ni tinglay olish, mazmuniga munosabat bildir

olish, savollarga javob berish, oddiy qayta aytib berish uch yoshdan boshlab paydo bo‘ladi. Hikoyada turli mazmundagi bilimlar obrazli shaklda taqdim etiladi. Bolalar uchun hikoyalar kundalik voqealar, yil fasllari, yozuvchilar, rassomlar, ona shahri haqida bo‘lishi mumkin. Hikoya qilish uchun material sifatida badiiy asarlardan foydalanish mumkin. Ayniqsa, bolalar uchun tarbiyachining shaxsiy tajribasi bilan bog‘liq hikoyalar qiziqarlidir: "mening bog‘cham", "mening oilam", "mening sevimli o‘yinchog‘im" va boshqalar. Hikoyani tushunish qobiliyati, ya'ni tinglay olish, mazmuniga munosabat bildirish, savollarga javob berish, oddiy qayta aytib berish uch yoshdan boshlab paydo bo‘ladi. Kichik guruhlarda hikoya ko‘rgazmali materiallarni (narsa-buyumlar, ularning tasviri) namoyish qilish bilan birga qo‘shib olib boriladi. Ko‘rgazmali materiallardan bolalar tasavvurga ega bo‘lmagan voqea hodisalar haqida hikoya qilinganda o‘rta va katta maktabgacha yosh guruhlarida ham foydalaniladi. Biroq, katta guruhlarda hikoya qilish jarayonida ko‘rgazmali materiallardan keragidan ortiqcha foydalanish tavsiya etilmaydi. Chunki bolalarni so‘z yordamida fikrlashga o‘rgatish, ularda fazoviy tasavvurni rivojlantirish lozim.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Bolalar badiiy asarlarni o‘qish, tinglash yoki ijro etish orqali fikrlarini bog‘lash, mavzuni uzviy ravishda va tartibli ifodalashni o‘rganadilar. Badiiy asarlar bolalarga yangi so‘zlar, iboralar va grammatik tuzilmalardan foydalanishni o‘rgatadi. Bu til boyligini kengaytirishga, talaffuz va tayanish qobiliyatini yaxshilashga yordam beradi. Ertaklar va hikoyalar bolalarning tasavvurlarini kengaytiradi, shuningdek, obrazli fikrlashni va mantiqiy tizimli fikrlashni rivojlantiradi. Badiiy asarlar bolalar ongida emotsional javobni uyg‘otadi, bu esa ularning hissiy dunyosini boyitadi va shaxsiy rivojlanishlariga yordam beradi. Badiiy adabiyotlar vositasida bolalar bog‘langan nutqini rivojlantirish texnologiyasi, bolalar uchun nafaqat til va nutq malakalarini shakllantirish, balki ularning fikrlash qobiliyatini, tasavvurini va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv bolalar shaxsiyatining kamol topishiga yordam beradi va ularning muloqot qilishda ishonchli bo‘lishlarini ta'minlaydi.

Hikoya – biror voqea, hodisani kengaytirib bayon qilishdir. Bolalarga ertak va hikoyalar aytib berish usullari. Hikoya tuzish jarayonida bolalarning narsalarni ko‘rib idrok etishi, eslab hikoya qilish, tasavvur etib hikoya qilish kabi qismlarga bo‘linadi. Ko‘rgan narsalarni idrok etib yoki eslab hikoya qilish aniq materiallar asosida tuziladi. Ulardan tasavvur etib hikoya qilish – ijodkorlikni talab qiladi. Bu hikoyalarning hammasi ham nutqning bog‘liqligi va maqsadga yo‘naltirilganligi bilan muhimdir. Hikoya qilish usullari xilma-xildir. Jumladan, tarbiyachi tomonidan hikoyaning qisqacha namunasi berilishi mumkin. Bunda hikoyaning bir qismi tuziladi yoki o‘yin tarzida bayon etiladi. Badiiy asarni sahnalashtirishning o‘ziga xos xususiyatlari. Sahnalashtirish o‘yinlari, bu bolalarning mustaqil ijodiy o‘yin turi bo‘lib, unda badiiy asar va hikoyalar bolalar tomonidan rollarga bo‘lib ijro etiladi. Bu o‘yinlar bolalarda Iroda, intizom va o‘z xatti harakatlarini boshqara olish, boshqalarning harakatlari bilan hisoblashish kabi ijobiy ma'naviy xislatlarni shakllantiradi. Sahnalashtirish o‘yinlarida bolalar o‘yin jarayoniga kirib boradilar, voqea va ertak qahramonlarining ichki hayotiga bevosita

aloqador bo‘lgan qahramonlik, jasurlik, Mehribonlik, jonbozlik, jonkuyarlik kabi ijobiy fazilatlarni o‘zlarida yaqqol namoyon qiladilar. Bu jarayonda bolalarning nutq faolligi, lug‘at boyligi, dunyoqarashi kengayib boradi. Sahnalashtirish uchun badiiy asar, ertaklar tanlash katta yoshdagilardan bolalarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari, istaklarini hisobga olishni talab etadi.

Adabiy asarlarni tanlashda quyidagi talablar qo‘yiladi: 1. Mazmunining g‘oyaviy-ma‘naviy barkamolligi. 2. Badiiy jihatdan mazmundorligi. 3. Asardagi qatnashchi va rollarning soni (qancha ko‘p bo‘lsa, asar shuncha ahamiyatlidir). 4. Mazmuni yaxshi bo‘lishi bilan birga, unda harakat turlarining ham ko‘p bo‘lishi. 5. Ifodali o‘qishga mos bo‘lishi. 6. Mazmuni qiziqarli, hayot bilan bog‘langan bolalarning ijodiy qobiliyatlarini yanada takomillashtirishda qurilish materiallari bilan o‘ynaladigan o‘yinlarning roli kattadir. Pedagoglardan Z.V. Lishtvan, V.G. Nechaeva o‘z tadqiqotlarida qurish-yasash o‘yinlarining o‘ziga xos tomonlari va ahamiyatini yoritib berganlar. Bolalar nashriyotlari badiiy asarlarni sahnalashtirish uchun xalq ertaklariga siluetlar, teatr-kitoblar, panoramakitoblar kabi turli ko‘rinishdagi ko‘rgazmali qo‘llanmalarni chop etmoqdalar.

XULOSA. Xalq og‘zaki poetik ijodidagi eng boy va rang-barang janrlardan biri ertakdir. Ertak xalq turmushi, urinishi, mehnati, yuksak ideallariga maskanligi, xullas, xalq hayotining barcha jabhalari bilan uzviy bog‘langanligi bilan ham g‘oyatda e‘tiborlidir. Zero, ertaklar hech vaqt bekorchi, ermak narsalar bo‘lmay, ular hamma vaqt zo‘r ijtimoiy va tarixiy ahamiyatga egadir. Bahaybat maxluqlar haqida hikoya qiluvchi ertak va afsonalarda u yoki bu davrning ijtimoiy, hayotiy kurashlari, xalq manfaatlari o‘zining badiiy ifodasini topgan. Ana shu buloq singari jo‘shqin, ummondek tubsiz, bebaho xazina bo‘lmish ertak o‘zining g‘oyaviy mazmuni, badiiy qudrati bilan hamisha mehnat ahlini o‘ziga maftun etib kelgan. Ertakning muhim xususiyatlaridan biri uning har doim xalq hayoti, kurashi, tarixi, psixologiyasi, dunyoqarashi, urfodatlar bilan juda yaqin bog‘langan bo‘lishi, insonlarga axloqiy va ma‘naviy yo‘ldosh bo‘lib kelishidadir. Ertak — insonning ma‘naviy va jismoniy kuchiga ishonch ruhi bilan to‘lib-toshgan. U insonga butun Real va tabiatdan tashqari kuchlarning bo‘ysunganini ifodalaydi. Ertaklarda inson tabiat va ijtimoiy hayotda o‘ziga dushman bo‘lgan kuchlarga qarshi kurashda doimo g‘olib chiqadi. Xalq o‘z ertaklarida badiiy obrazlar orqali o‘z dunyoqarashi, axloq normalari va boshqa ijtimoiy masalalarni o‘rtaga qo‘ygan va o‘zicha hal etgan.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори “Республика аҳолисининг ахборот-кутубхона билан таъминлаш ташкил этиш тўғрисида” //Маърифат:2006. 21 июн.
2. Марина, Н. The public Library of the future: Qualitative and Quantitative Methods in Libraries/ Nikta Marina; Christos Karydis.-Vol 9 № 4(2020). -December Issue 2020.
3. <https://dzen.ru/list/education/obuchenie-angliiskomu-iazyku-v-biblioteke>
4. <https://lex.uz/docs/-5426736?ONDATE=20.05.2021%2000>
5. <https://statisticsanddata.org/data/the-most-spoken-languages-2023>